

Andrej Pinter

V VRSTI ZA VIRTUALNI KRUH – ČEPRAV PEKARNE ŠE NE OBRATUJEJO REDNO

Marina Gržinić. V vrsti za virtualni kruh: Čas, prostor, subjekt in novi mediji v letu 2000. ZPS 1996.

Knjiga z naslovom *V vrsti za virtualni kruh* je analitično besedilo o nekaterih ključnih problemih, ki jih odpirajo novi elektronski, tehnološki in virtualni fenomeni, za katere velja, da so temeljni glasniki in nosilci preoblikovanja družbene realnosti v smeri proti tako imenovani informacijski družbi. Je predvsem knjiga o poziciji subjekta med temi fenomeni in v njih, o komuniciranju na osnovi novih tehnologij in preko njih, o času in o prostoru, kakor se pojavlja v novih razmerah... Je torej knjiga, ki se neposredno spopada z bistvom neizogibno prihajajoče družbene stvarnosti in ki hkrati odpira tudi vprašanja, katerih praktična relevantca je še neoprijemljiva. Kljub temu pa je besedilo *V vrsti za virtualni kruh* še vedno po eni strani neločljivo vpeto v problematiko – predvsem komunikacijskih sredstev – današnjega časa; in po drugi strani išče še dlje ter se sooča z vprašanji o komunikacijskih sredstvih, ki se šele uveljavljajo in ki postopoma zasedajo mesto moderne televizije, filma in radia. Avtorici gre predvsem za postmoderno, Baudrillardovo, kot ji reče, televizijo, za sodobni video in pa za računalniško podprte načine komunikacije od hipertekstov do kiborgov. In prav Marina Gržinić je za vsebino, ki je v knjigi obravnavana, vsekakor izjemno zanimivo ime: avtorica namreč sodobna komunikacijska sredstva pozna ne le kot teoretičarka, temveč tudi kot ustvarjalka, kot njihov uporabniški ‚insajder‘. Njen pogled in teoretska ambicija v knjigi prav zaradi tega ne moreta biti povsem neobremenjena ali celo nepristranska. Toda v tem ni nič slabega, le pričakovati je treba, da je v besedilu nekoliko več avtorice same.

Tako po vsebini kot tudi po teoretskih ciljih je avtorski prvenec Gržinićeve zelo ambiciozno zastavljen projekt. Loteva se širokega polja sodobnih razprav in aktualnih teoretskih konceptov, toda avtorica vsebino suvereno obvlada in v tem smislu tudi uspešno niza različne spoznavne strukture.

Ob prebiranju knjige *V vrsti za virtualni kruh* se vendarle postavlja nekaj vprašanj, ki imajo bolj splošno naravo, in v nadaljevanju bom poskusil raziskati nekatere – zame pomembne – odgovore nanje. Vendar z njimi se ne bom dotikal samo vsebine oziroma tega, o čemer knjiga govori, temveč tudi tega, kako je to storjeno in pa na kakšen način je mogoče do tega, kar je povedano, spoznavno priti.

Prvo takšno vprašanje, ki se zdi nepomembno le v površni oceni, je vprašanje razumljivosti; ima namreč globoke epistemološke in spoznavne posledice in izjemno pojasnjevalno moč. Na prvi pogled je namreč knjiga Gržinićeve konfuзна tako v vsebinskem, kot tudi v strukturnem in komunikativnem smislu. Na primer: po eni

strani razvija in komentira teoretske koncepte, ki jih v nadaljevanju razprave sploh ne uporablja več; strukturo ne vodi besedila do nekega enotnega krovnega zaključka, temveč ugotovitve in spoznanja niza sproti in ob poti; in, nenazadnje, komunikativen namen posameznih razdelkov je nerazviden ali pa celo prekinja sicer logično pričakovano smer argumentacije.

Zasilna rešitev, kako mimo tega vendarle priti in ki se izmed vseh zdi še najbolj ustrežna, ni najbolj preprosta, toda njen učinek je presenetljiv: knjigo je treba brati in razumevati na več ravneh. Toda avtorica takega branja prav nič ne olajša na ta način, da bi sama zakoličila posamezne ravni, kakor je to pri kakšnih drugih avtorjih. In prav zaradi tega je učinek, ki ga takšno branje prinese, presenetljiv. Torej ne le, da gre za nerodno in samo na sebi konfuzno pisanje: prav nasprotno, avtorica sploh ne predvidi možnosti takšnega branja, ki bi sicer neprijazno besedilo napravilo bolj obvladljivo. Bralec dobi celo občutek, da avtorica prav namenoma kontrapunktira različne ravni v eno samo diskurzivno ploskev, zaradi česar sicer res dobi pripoved, ki kontekstualno ustreza vsebinskemu okviru. Dobi namreč razsrediščeno in fragmentirano gmoto pogosto mimobežnih zgodb, ki govorijo isto (in o istem) le zato, ker so avtorsko združeni. Ampak, takšno celoto je samo na sebi izjemno težko brati. Kljub temu – ali pa morda celo prav zaradi tega – pa se mi zdi knjiga izjemno zanimiva, saj je prav v smislu iskanja ustreznega načina branja intelektualno spodbudna. Bralca namreč kar sili v to, da ji skuša zlesti pod kožo. Sam si mora iskati načine, kako dojeti hudournik problemov, idej in vprašanj, in sam mora združeno gmoto spet razstaviti nazaj na njene sestavne dele, da bi jih sploh lahko razumel, da bi sploh lahko razumel njihov preplet.

Vendar pa se misel o namenskem pisanju na omenjen način razblini že na začetku. Prva dva stavka v knjigi, ki ju avtorica ponudi bralcu, namreč porušita vse iluzije o tem, da je takšna gmota namerno oblikovana. Zapiše namreč: »Med pogovorom o pripravi disertacije za knjižno objavo so me v ZPS poprosili, naj se potrudim in za predgovor napišem nekaj ‚človeškega‘, razumljivega nasploh. Toda tudi tokrat mi je spodletelo.« (str. 11) V prvem stavku jasno piše, da so se založniki ustrašili možnega scenarija, po katerem bi bila čisto vsa knjiga razumljiva zgolj avtorici. Tak scenarij se vendarle ni udejanjil, česar so ‚krivi‘ tudi založniki, čeprav morda ne na način, kot so ga, sodeč po uvodnem stavku avtorice, predvidevali. Avtorica pa se je, kot kaže, ustrašila še bolj, kajti problema (ne)razumljivosti po svojem mnenju ni mogla rešiti drugače, kot da je na njegovo nerazrešitev opozorila in ga eksplicitno predstavila za pretrdega. Kljub temu pa se mi zdi, da je knjiga – tudi zaradi omenjenih uvodnih stavkov oziroma prav zaradi njih – povsem berljiva.

Naj pojasnim, kajti izpeljal sem dve sodbi, ki se očitno medsebojno izključujeta. Na eni strani stoji mnenje, da je brez bralčevega intenzivnega miselnega napora knjiga Gržiničeve konfuzna in zafo nerazumljiva, in na drugi, da je knjiga zaradi prisotnosti metodološkega pripomočka za branje nepričakovano povsem berljiva. Vendar tu ne govorim o retorični izpeljavi besedila ali o stilistični izvedbi. Tu mislim predvsem na vsebinsko raven, kjer se konfuznost nanaša na odsotnost inherentne logične niti, ki bi jo avtorica peljala skozi besedilo in ki bi (lahko) vodila bralca; in kjer se berljivost nanaša na predstavitev problemov, ki odpirajo znanstveno obravnavo, in na predstavitev idej, v katerih bi avtorica iskala odgovore zase in za bralce. Kar hočem pojasniti, je to, da obe stvari – konfuznost oziroma nerazumljivost in pa berljivost – nista v izključujočem, temveč v komplementarnem razmerju. Ko avtorica odkrije, da so nekateri pomembni bralci njenega besedila (bralci pred bralci oziroma založniki) s prošnjo po razumljivem uvodniku implicirali siceršnje nerazumljivost, razkrije tudi svoj strah. Ko prizna svoj neuspeh, izraža tudi neposredno

vabilo bralcu. V bistvu je avtoričino priznanje o nerazumljivosti besedila gordijski voz, s katerim je pred bralca položen skrit metodološki pripomoček, kako se naj besedila loti; od tega trenutka dalje je namreč seznanjen s ključnim problemom branja. Vloga založnikov kot prvih kritikov knjige je tu ravno obratna, kot so jo mogoče pričakovali. Niso namreč spodbudili avtorice, da bi popravila svoje besedilo in nekoliko kasneje objavila tako branje, ki bi se ji morda zdelo bolj razumljivo; niso je niti pripravili do tega, kot kaže drugi stavek, da bi napisala (sebi) razumljiv predgovor. Njihov ugovor očitno ni imel želenega vpliva na avtorico. Če pa je vloga tiste ideje, ki predlaga razumljivejše besedilo, v knjigi dejansko povsem drugačna, je njen učinek isti. In v tem je zopet skrita tista presenetljivost, ki jo omogoča metodološki napotek v obliki skesanega priznanja: »Ni mi uspelo.« Istost učinka je torej v tem, da je knjiga bralcu (lahko) vsebinsko povsem berljiva, da pa je sama na sebi knjiga še vedno neberljiva, ob tem seveda, da je vsebinskost, o kateri je tu govor, za oba primera ista entiteta. Komplementarnost obeh navidez izključujočih lastnosti besedila je torej mogoča zaradi metodološkega napotka, ki ga prinaša uvodno pojasnilo.

Vse o avtoričinem problemu razumljivosti torej razkrivata že prva dva stavka predgovora. Če se jih pozorno preberemo, namreč povesta, da je avtorica sestavila konfuzno tekstualno gmoto, da tega ni storila namenoma, da so na problem nerazumljivosti opozorili že drugi, da lahko bralec iz tega opozorila deducira ključen metodološki aparat, da mu slednje ob določenem intelektualnem naporu, ko mora v skladu z izpeljanim metodološkim vodilom oblikovati konkretno metodo branja, ponuja povsem berljivo gradivo, in da vse skupaj ni v protislovnem, temveč komplementarnem odnosu. Sodeč po tem, da že prva dva stavka govorita tako veliko, je lahko celotna knjiga naravnost sinonim za intelektualno provokativno in idejno stimulatивно branje, pa četudi bi stavki v nadaljevanju bili samo pol toliko zgovorni. Izkaže se, da je branje intelektualno dejansko zelo napeto, stimulatивно in zadosti tudi najzahtevnejšim iskalcem znanja.

Drugo veliko vprašanje, ki se mi je postavilo ob branju, je vprašanje mesta opazovalca in njegov pomen; v bistvu pa se nadaljuje natančno na mestu, na katerem je zgoraj sklenjeno vprašanje razumljivosti. Poleg sodbe o komplementarnosti nerazumljivega in berljivega in ideje o branju na več ravneh se namreč bralcu iz identičnih izhodišč ponuja še en smislen zaključek. Povsem mogoče je namreč zaključiti, da knjiga v bistvu ne govori toliko o kateremkoli »času, prostoru, subjektu in novih medijih v letu 2000«, kakor zapeljivo oznanja podnaslov, temveč govori predvsem o konkretnem subjektu ter o konkretnem času, prostoru in medijih, ki temu konkretnemu subjektu pripadajo. Še posebej očitno takšen zaključek izhaja iz tistih delov knjige, kjer avtorica ne tematizira aksiomatskih izhodišč, na katerih gradi svojo razpravo, kajti v njih se kaže prepričanost ne le o njihovi uporabnosti, ampak tudi o njihovi dejanskosti. Posplošitev spoznanj potemtakem ni možna v celoti; in konkreten subjekt, ki se je skrtil za konfuzno strukturo vsebine in ki izpričuje svojo pojavnost skozi berljivost in prepoznavnost problematike, je Marina Gržinić sama. S knjigo V vrsti za virtualni kruh se torej k izložbi Pekarne postavlja avtorica in tisti subjekt v knjigi s svojim prostorom/časom, ki mu pripada, ter s svojo identiteto, ki rase pred očmi bralca, je prav ona.

Zanimivo se mi zdi še eno vprašanje nekoliko drugačnih razsežnosti. Kot paradigmatška postmodernistka Gržinićeva ne pelje svoje teorije mimo psihoanalitičnih umestitev, pa naj bodo te Lacanove, Žižkove, Jamesonove ali čigave druge. V zvezi s tem, kar želim izpostaviti, je pomembno le to, da jih Gržinićeva dobro pozna in da jih v besedilu občasno tudi uporablja. S tem v mislih bom eno od njih uporabil

tudi „proti“ njej sami. Zdi se, da ni narobe reči, da je stil pisanja v knjigi V vrsti za virtualni kruh izjemno intenziven. S tem ko govorim o stilistiki, se postavljam na drugo raven in ne govorim več o vsebinski ravni kot zgoraj. V mislih imam tokrat konkretno retorično izvedbo, ki jo avtorica ponuja bralcem, in ta zato nima opravka ne s konceptoma berljivosti ne konfuznosti, ki sem ju uporabil tam. Intenzivost je v tem smislu oznaka dvojnega pomena: po eni strani je v rangu komplimenta, ker meri na to, da avtorica o malem pove veliko, mestoma celo ogromno; po drugi strani pa je takšna ocena v rangu ostre kritike, ker glasno izpostavlja avtoričino nesposobnost preprostega, udobnega dialoga z bralcem. Toda še pomembneje se mi zdi sopostavitev intenzivnosti miselnega toka z ekstenzivnostjo miselnega okvira. Umeščeno v temeljni psihoanalitični koncept, ki pravi, da je nezavedno strukturirano kot govorica, je ta sopostavitev zgovorna, da le kaj. Naj vendarle najprej pojasnim svoj zadržek ob tem, da analitično uporabljam psihoanalitični arzenal. Povsem popperjansko namreč menim, da je sam psihoanalitičen arzenal psevdoznanstven in da so psevdoznanstvena tudi (spo)znanja, ki jih je mogoče z njim dobiti. Toda v kontekstu, kot ga uporabljam na tem mestu, je povsem nepomembno, kaj si o njem mislim, ali celo to, koliko je „dejansko“ vreden. Mojo uporabo takšnega konceptualnega arzenala namreč legitimira avtorica, ker zalogo psihoanalitične metodologije v knjigi uporablja tudi sama. V nekem smislu je torej tu spopad istega z istim, nekega orožja z istim orožjem, kar je sicer izrazito agresivna logika. Ne mislim, da je zato lahko v tem smislu cilj, ki legitimira metodo, temveč prav nasprotno: uporabljena metoda je tista, ki legitimira kritiko metode z isto metodo.

Sedaj se (mirno) vračam na mesto sopostavitve intenzivnega miselnega toka in ekstenzivnega miselnega okvira. Govorica, ki je torej zgoščena ob vsebini, ki jo upoveduje, in sproducirana o vsebini, ki je že bila (vsaj enkrat) upovedana, glasno molči o želji, da izenači pojavno realnost s pojmovno realnostjo. Realnost, ob kateri se zgoščuje avtoričina govorica, je pojmovna realnost drugih, ki govorijo o neki drugi ravni realnosti – po vsej verjetnosti o pojavni realnosti. S tem je implicirano, da avtorica predaja avtorjem, katerih pojmovno realnost privzema za pojavno realnost, vlogo „subjekta, ki ve“, namesto vloge subjekta, „za katerega se predpostavlja, da ve“. To pomeni – zaključek ima značaj (prav zanimivo za psihoanalitično metodo) empirične preverljivosti – da avtorica v ekstenzivnem obravnavanju in sklicevanju na miselne okvire drugih avtorjev preskoči točko, na kateri mora preveriti pričakovanja in jih preveriti z dejstvi, pojavi ali drugimi fenomeni iz tako imenovane realnosti. V nekem smislu ji je polovica te napake oproščena, saj gre za realnost, ki se še ni zgodila in ki se pravzaprav ne sme zgoditi pred letom 2000, če naj vzdrži obljuba iz podnaslova, kljub vsemu pa ostaja druga polovica, ki še vedno govori o konkretni pomanjkljivosti. Če je, seveda, navkljub vsej „legitimnosti“ uporabljene metode, tak sklep iz stilistike na vsebino sploh mogoč.

Konkretna vsebina knjige V vrsti za virtualni kruh je povsem paradigmatška, kajti s tem, ko si je avtorica izbrala problem, so bili – kot je zelo očitno – izbrani tudi konkretni avtorji in njihove teorije, o katerih govori. Vsi, bodisi Jameson, Baudrillard, Virilio, Weibel, Žižek, Jay itn. so nepogrešljive reference pri postmodernem spopadanju z novimi tehnologijami, z novimi komunikacijskimi konteksti in z novimi družbenimi razmerji. V tem smislu je njena vrednost v tem, da z rekonceptualizacijo teoretskih imaginacij posameznih avtorjev in z rekombinacijo ugotovljenega mimetično predstavlja avtoričin pogled, kot enega možnih pogledov, na problematiko, ki jo odpirajo novi, postmoderni fenomeni. Moj očitek avtorici je, da ni razrešila temeljnih logičnih nekonsistenc, ki so se pojavile že s pojavom prvih figur, ki jih postmodernisti danes potrjujejo kot klasične reference v svojem soočanju s

pojavnim svetom, ki trenutno čaka na konec tisočletja. Na primer McLuhanov paradoks, ki ga zarisuje njegova ideja o globalni vasi komunicirajočih subjektov, zaide v paradoks natanko tedaj, ko ne vidi več subjekta, in s tem izgubi osnovo kakršnekoli komunikacije. Prav tako ne rešuje Baudrillardovega paradoksa o spoznavnem krogu. Tako, na primer, avtorica najprej pravi, da z opazovanjem prostora in časa, z opazovanjem »različnih oblik percepcije časa in načinu, kako se čas in prostor znajdeti v protislovju, spoznamo tudi naš način proizvodnje.« (str. 30–31) Po drugi strani pa ugotavlja, da je »prostor bolj v funkciji fikcije kot funkcije.« (str. 32) Mimo nerodnosti druge misli je spoznavni krog jasen. Rešitev ni dana, podobni paradoksi pa zato v knjigi niso redki.

Ni sporno, da so pojmovni in pomenski svetovi, ki jih odpirajo novi, postmoderni tehnološki fenomeni, različnim teoretikom ponudili nove možnosti, nov in drugačen maneverski prostor ter sveže probleme, ki kar čakajo na rešitve. Mnogi, med njimi tudi Gržiničeva, so to razumeli kot izvrstno priložnost, da tudi na vsebinski ravni presekajo vez z modernistično tradicijo. Postmodernizem v znanosti, katerega protagonistka je očitno tudi Gržiničeva, je potemtakem temeljna diskontinuiteta v reflektiranju posameznika v odnosu do pojavnega sveta, ki ga obkroža.

V nekem smislu lahko s to ugotovitvijo o diskontinuiteti, presenečeni obstanemo pred paradoksom, da je forma – knjiga –, ki nosi prav takšno védenje oziroma znanje o drugačnosti postmodernega pojavnega sveta prav malo v razkoraku s formami iz družbenega časa, do katerega skuša vzpostaviti distanco. Toda znanost oziroma filozofija dovoljuje takšno sistematično neupoštevanje temeljne ideje, zaradi česar je razlika med postmodernizmom in modernizmom v znanosti predvsem v vsebini oziroma v predmetu obravnave. Namreč, postmodernisti, ki iščejo in vztrajno opredeljujejo prelome z modernizmom, svojo vednost o tem še vedno posredujejo v obliki klasičnega medija par excellence – v obliki knjige. Vse to je le še eden izmed vrste dokazov, da knjiga kot forma in kot metafora (kateregakoli) znanja še vedno ni preživeta. Še celo več, zdi se celo, da knjiga počasi zmaguje v eni od bitk v dvoboju z drugimi mediji. In prav je tako...

Če strnem povedano, je mogoče oblikovati neko splošno mnenje o avtorskem prvcu Marine Gržinič. Miselni tok avtorice je izjemno intenziven, njeno pisanje pa se le malo meni za bralčevo (ne)pripravljenost, da mu sledi. Vsebinsko je delo zastavljeno dovolj ambiciozno in neskromno, vendar pa je zato izpeljano nekoliko konfuzno. Toda to ne pomeni, da gre hkrati tudi za neprepoznavnost problematike, ki jo avtorica obravnava. V smislu razkola med referenco na pojavn in referenco na pojmovni svet je besedilo v knjigi precej nedosledno. Zato pa je skozi pozicijo opazovalca Gržiničeva avtorsko zelo prepoznavna. Skratka, gre za intelektualno izredno spodbudno, stimulatívno delo; delo, ki obravnava problematiko, za katero je že sedaj jasno, da bo vse hitreje tudi eksistencialno odločilna. Če zaradi čisto ničesar drugega, sta že to dva dobra razloga, zaradi katerih si knjiga V vrsti za virtualni kruh zasluži pozornost.